

Tres-cents anys amagats: innumbrables obres d'historiadors d'Índies perdudes durant segles

Autor: Montse Montesinos

Data de publicació: 22-05-2014

Hi ha algun fet que pugui explicar per què una gran quantitat d'obres que tracten de la colonització i conquesta americana no es publicuessin fins molt temps després? La Montse Montesinos creu que som davant de la prova concloent que hi va haver una intervenció censora de gran abast.

D'un temps cap aquí, consultant diversos llibres que parlen sobre la descoberta d'Amèrica m'he anat trobant amb un fenomen que es repeteix sovint i que a mesura que l'he anat veient m'ha cridat l'atenció i considero que és digne de parar-hi esment. El més segur és que tota persona que es proposa investigar sobre els autors de les biografies dels descobridors i conqueridors dels nous continents es troba, d'entrada, amb diverses incògnites, no només sobre el lloc d'origen, el nom, el recorregut vital durant infància i joventut, etc..., sinó també es trobarà que els seus escrits –la història que ha volgut contar, que narra els fets de la conquesta de tal o qual territori amb les gestes dels seus descobridors– ha estat perduda, guardada o desconeguda durant molt de temps, fins i tot segles. Molts cops els manuscrits, o les primeres edicions del relat són trobats per algun estudiós en alguna biblioteca, tant del Vell Continent com del Nou i trets a la llum davant de la perplexitat dels historiadors que, sens dubte, han de refer la història.

En alguns casos es tracta d'obres de les quals es tenia notícia, però que es donaven per perdudes, encara que eren citades pels erudits; en d'altres, s'havia disposat d'una còpia, que era, a la vegada, còpia d'altres còpies, sense poder consultar l'original, que va desaparèixer. Altres cops han sortit de l'amagatall de segles obres totalment desconegudes de les quals no es tenia notícia.

Tot això ens fa pensar en les causes que van motivar aquestes pèrdues. Per una banda, i a la llum del que ara ja sabem, ens és fàcil imaginar que la censura hi va tenir molt a veure: els manuscrits anaven a parar a mans del censor que els revisava i corregia. Un cop refets, per circumstàncies diverses, quedaven emmagatzemats en alguna lleixa, mal catalogats, amagats en altres piles de llibres i no se'n sabia mai més res. L'autor, o bé ja s'havia mort esperant o bé li

anaven dient allò de “Vuelva usted mañana”.

D'aquests, n' he trobat una colla de casos, que es poden veure documentats a la bibliografia que consta al final del recull. Estic segura que la llista es pot allargar fins a l'infinit amb aportacions de tots els investigadors de l'INH i convido a fer-ho perquè és interessant i necessari constatar la prova de les manipulacions fetes sens dubte en aquestes obres, de les quals beu després tota la historiografia de la Conquesta.

El primer cas flagrant: els diaris i les cartes d'En Colom. Es coneixen sols tres segles després: “Del diario de Colón y de sus cartas casi podría decirse que solo vinieron a conocerse enteramente, cuando los puso en limpio Navarrete, tres siglos después de escritos [...]. Del diario del primer viaje no existe sinó la copia hecha por el obispo Las Casas que Navarrete sacó a la luz pública en 1791, desenterrándola de los archivos del Infantado” (1).

La Historia de las Indias, del Pare Cases (Las Casas), va restar inèdita més de tres segles, també. Va ser publicada el 1875-76 i, així i tot, “siguió oscurecida” (?). I un seu altre llibre, Del Unico Modo de Atraer a los Indios a la Verdadera Religión, s'ha editat per primer cop el 1942, més de 400 anys després d'haver-la escrit (2).

La mateixa font ens informa que molts dels relats escrits a Amèrica es van perdre i que d'altres van rodar d'arxiu en arxiu fins anar a parar a llocs inversemblants, com “las Cartas de Hernán Cortés que se han hallado en los archivos de Viena” (3).

La Historia del Nuevo Reino de Granada. Obra escrita en vers el 1601 per Juan de Castellanos, es va publicar a Madrid el 1886 (4).

Díaz del Castillo, autor de Historia Verdadera de la Conquista de la Nueva España, que va escriure quan ja era molt vell, recordant les seves aventures, va morir sense haver vist editat el seu llibre, que va ser publicat cinquanta anys després (5).

Francisco Cervantes de Salazar, humanista, cronista de la ciutat de Mèxic i amic d'En Lluís Vives, va escriure una Crónica de la Nueva España. Aquest llibre va trigar quatre segles a sortir a la llum. I el va publicar la Hispanic Society of America, una institució nordamericana el 1914 (6).

Fray Pedro de Aguado escriu la seva obra Recopilación (...) del Nuevo Reino de Granada de las Indias del Mar Océano i ve a Espanya el 1575 per editar-la sense aconseguir-ho. El manuscrit va rodant pels arxius més de tres segles i veu la llum pública, en part, el 1906 a Bogotá. Es publica íntegrament a Madrid el 1916-19 (7).

Alonso Enríquez de Guzmán, un “hijosdalgo” que va destacar a la conquesta del Perú, amb autèntica tendència a la picaresca en escrits i fets, descriu les seves aventures en un relat digne de ser llegit: La vida de don Alonso Enríquez de Guzmán, caballero noble y desbaratado. També se li diu autor d'una altra obra en vers: “Obra en metro sobre la muerte que fue dada al Ilustre Don Diego de Almagro”, que ell va presenciar a Cuzco. De vida llarga i agitada, no va aconseguir que li editessin el 1r llibre en vida, que va romandre inèdit fins al 1873. Se'n diu que és una font històrica important, “autèntica i versemblant” (!?) (8).

Juan Jufre de Loayza (atenció al seu 1r cognom). Conqueridor acompanyant de Pedro de Valdivia a les seves campanyes de Xile, on es va establir. Entre moltes altres coses, va bastir unes drassanes on construïa vaixells. Amic de Juan Fernández, el descobridor de les illes que ara porten el seu nom (queda pendent una llarga explicació sobre aquesta amistat i els seus fruits). Aquest últim, amb vaixells de Jufre i potser acompanyat de l'amic, va arribar a les costes d'Austràlia i Nova Zelanda. D'aquesta expedició i del seus descobriments se'n parlava en una carta de Rodrigo de Quiroga, Governador de Xile entre 1573 i 1580, dirigida a Felip II. Aquesta carta, “hasta la fecha no ha sido hallada en los depósitos del Archivo Nacional, no obstante son numerosos y coincidentes los otros antecedentes que configuran como cierta la posibilidad señalada” (9) i (10).

I arribem als cronistes del segle XVII:

Ruy Díaz de Guzmán, fill d'espanyol i mestissa. La seva Historia de la Conquista del Rio de la Plata y del Paraguay va ser escrita el 1602. És un llibre controvertit: el seu títol varia. Per uns historiadors es diu “La Argentina”; per altres, Anales del descubrimiento, población y conquista de las provincias del Rio de la Plata. Totes les còpies que existeixen són això: còpies. Cap no és original. El manuscrit no s'ha trobat. Hi ha constància que l'autor va dipositar una còpia a la “Municipalidad” (Ajuntament) d'Asunción i que allí va quedar fins el 1747 en què se suposa que va ser robada. Sembla que es va retrobar el 1845 i aleshores la van editar. El que és curiós és que en totes les còpies, al final hi falten una o més pàgines, cosa que demostra que totes provenen del mateix original al qual ja hi deuriem mancar. És

d'aquelles obres de la qual parlen molts historiadors sense que hagués estat encara publicada (11).

D'algunes obres només se'n conserven fragments, com passa amb la Història escrita pel jesuïta Juan Pastor, de la qual es diu: "Su obra la leyeron no pocos estudiosos a fines del siglo XVIII y principios del XIX. En los párrafos que se han salvado, por transcripciones de otros historiadores, se descubren hechos de suma importancia, como la fundación de Buenos Aires por obra de Don Pedro de Mendoza. Desgraciadamente, tal vez nunca encontremos esta obra completa" (12).

Felipe Guaman Poma de Ayala era un indígena descendent dels reis (Inques) del Perú. Va ser el primer cronista autòcton americà. És un cas realment singular: l'any 1908, un estudiós alemany va descobrir a la Biblioteca reial de Copenhaguen un manuscrit insòlit: La Nueva Crónica y Buen Gobierno, de 1145 pàgines on es combinaven textos i dibuixos que explicaven els primers anys de la conquesta del Perú feta pels espanyols, junt amb l'exposició de tota la història mítica dels inques i dels misteris de la religió catòlica, a la qual s'havia convertit. Els textos estaven escrits en castellà i en quètxua. No se'n sabia res d'aquest autor ni d'aquest manuscrit. Era un misteri haver fet aquella troballa en un lloc tan inversemblant. Tot eren especulacions. Amb el temps es va saber que el cronista-dibuixant volia portar el manuscrit al rei d'Espanya, Felip II, per demanar-li mediació pel tracte inhumà que rebia la població indígena, cosa que explicava en els seus dibuixos. El primer "còmic" de la Història s'acaba amb la negativa de les autoritats a concedir-li viatjar a España. El cert és que, més tard o més d'hora, el manuscrit hi va anar a parar igualment, on, amb els anys, l'ambaixador danès a la cort el va adquirir junt amb una part de la Biblioteca del Comte-Duc d'Olivares després de la mort d'aquest i se'n va emportar el llegat al seu país. La Nueva Crónica va quedar oblidada entre altres llibres en una lleixa durant quasibé tres-cents anys. L'any 1936 se'n va fer una edició facsímil a París i, a partir d'aquí, es va començar a investigar al Perú la vida del cronista indi, i es van trobar vestigis reals de la seva existència. Avui és considerat el primer historiador del Perú incaic i els seus dibuixos figuren a tots els museus d'Amèrica llatina il·lustrant les peces exposades a les vitrines (13).

N'hi ha molts més, segurament. Això és només un tast. S'hi poden afegir, sens dubte, molts més casos semblants als anteriors. La llista és oberta. Només cal anar repassant les vicissituds que moltes històries d'exploracions i conquestes van patir fins que no van ser publicades. I les que s'han perdut i són irrecuperables.

També n'hi va haver que es van editar immediatament després de ser escrites. Tal és el cas, per exemple, d'Álvar Núñez Cabeza de Vaca. Els seus Naufragios y comentarios van ser impresos a Valladolid el 1555, no gaire temps després d'haver-los escrit. És la crònica més antiga de la conquesta del Río de la Plata i del Paraguai. Per cert, que d'aquest explorador dels primers anys de la Conquesta es tenen poques i molt poc concretes dades del seu naixement i anys anteriors a les seves expedicions. Es diu que "probablement" va néixer a Extremadura cap el 1490 (14).

Però no entrarem en el tema de les falses identitats, o bé canvis de nom o de biografia en altres camps, com ara la literatura, pintura, música, etc..., que han estat manipulats i falsejats. Això és un altre tema realment extens que ara és obert, que s'està estudiant en profunditat a l'INH i està en vies de permetre'ns un nou coneixement de la Història.

Montse Montesinos

Bibliografia:

1 al 7: Germán Arciniegas, Historiadores de Indias; edició commemorativa del V Centenario del Descubrimiento de América, Barcelona, 1985.

8 i 9: Sergio Villalobos, Para una meditación de la Conquista; Editorial Universitaria, 15a edició, Santiago de Xile, 1997.

10: [http://es.wikipedia.org/wiki/Juan_Fernández_\(marino\)](http://es.wikipedia.org/wiki/Juan_Fernández_(marino))

11 i 12: Ruy Díaz de Guzmán, La Argentina; edicion d'Enrique de Gandía, Crónicas de América-23, Historia 16, Madrid, 1986.

13: Guaman Poma de Ayala, Nueva Crónica y Buen Gobierno; edició facsímil, CRC-Productions, Cuzco, Perú, s/d.

14: Álvar Núñez Cabeza de Vaca, Naufragios y Comentarios; Ediciones Aguilar, S.A.; Madrid, 1987.